

Werknemer en professional

Van werknemers wordt verwacht dat zij de belangen van het bedrijf vooropstellen. Als professionele wetenschapsbeoefenaars en docenten in loondienst werken, kan dat problematisch zijn. Uit hoofde van hun beroepsethiek stellen zij de belangen van de wetenschap en de belangen van hun studenten voorop. Het kan dus zijn dat de belangen van hun werkgever in hun optiek moeten wijken voor de belangen waar ze als professionals voor staan. Hun professionele code kan botsen met de integriteitscode van hun werkgever: er is een spanningsveld tussen professionele beroepsethiek enerzijds en bedrijfsethiek anderzijds. Professionals vragen van hun werkgever daar begrip voor te hebben. In dat verband brengen ze termen als 'professionele ruimte' of 'academische vrijheid' in geschut. Maar Erin O'Connor en Maurice Black (28/2/2011) vinden dat te gemakkelijk.¹ Wie ruimte of vrijheid verlangt, zal duidelijk moeten maken waar dat voor nodig is. De professionele beroepsgroep moet haar eigen beroepsethiek codificeren en openbaren, en zij moet aannemelijk maken dat zij haar beroepscode inderdaad serieus neemt.

De beide auteurs denken vermoedelijk aan een casus zoals die van de docent Juan Hong.² De faculteit voerde een onderwijsbeleid waarvan de studenten de dupe werden en hij sprong voor hen in de bres. De bestuurders vonden hem een lastpost, hij kreeg een negatieve personeelsbeoordeling en dat merkte hij in zijn portemonnee. Vervolgens werd de juridische vraag opgeworpen of een werknemer zijn professionele ruimte misbruikt als hij zijn werkgever voor de voeten loopt (vanwege onvoldoende loyaliteit met regulier totstandgekomen faculteitsbeleid), terwijl zijn oppositie (gevoerd vanwege zijn loyaliteit jegens studenten) in het licht van zijn professionele beroepsethiek te billijken valt.

Ook onderzoekers kunnen met dit soort conflicten geconfronteerd worden. Bijvoorbeeld als de opdrachtgever van een groot derdegeldstroomproject met de eis komt bepaalde, onwelkome onderzoeksuitkomsten niet te publiceren. De faculteitsbestuurders dringen er bij hun werknemer op aan, de geldschieder ter wille te zijn, terwijl de onderzoeker weet dat hij daarmee ernstig inbreuk zou maken op zijn professionele beroepsethiek.

Een ander voorbeeld dat hier genoemd kan worden, is de casus van de rooms-katholieke docent Ken Howell.³ Hij werd in eerste instantie ontslagen nadat hij zich in zijn cursus zeer ongenueanceerd over homoseksualiteit had uitgelaten. Dat ontslag was aanvechtbaar omdat de principes van *due process* met voeten getreden waren. Maar de ophef die daarop volgde, betrof vooral het (vermeende) feit dat de bestuurders inbreuk zouden hebben gemaakt op zijn academische vrijheid. Ook Cary Nelson, de voorzitter van de American Association of University Professors (AAUP), nam het voor hem op. Het ontslag werd teruggedraaid, maar de uiteindelijke conclusie was dat hij misbruik had gemaakt van de professionele ruimte die hem geboden was: uit een oogpunt van professionele beroepsethiek had hij in zijn cursus volstrekt incompetent gehandeld. Maar Cary Nelson, kampioen van de academische vrijheid, kwam niet op zijn standpunt terug. Het permanente AAUP-Committee on Professional Ethics leidt een zieltogend bestaan.

O'Connor & Black stellen nu dat de roep om professionele ruimte, zoals in dergelijke casussen, gratis is. Professionals hebben pas recht van spreken als hun beroepsgroep zich organiseert rond een welomschreven beroepsethiek en als ze een forum creëren dat uitspraak doet wanneer een lid van de beroepsgroep inbreuk maakt op de aldus geformuleerde ethische beginselen. Indien de beroepsgroep professionele ruimte of vrijheid verlangt, dient zij ook de *verantwoordelijkheden* van haar leden te definiëren, hen ter verantwoording te roepen als hun professionele handelen in dat licht tekortschiet en hen anderzijds bij te staan als ze naar hun professionele geweten menen te moeten handelen.

De auteurs doen de volgende aanbevelingen:

1. De docenten en onderzoekers uit het hoger onderwijs verenigen zich in een beroepsvereniging (zoals de UUAP) die professionele ethische normen uitwerkt, publiceert en handhaaft. Handhaving geschiedt door controle van de ethische normen en handavingsprocedures die binnen de onderwijsinstellingen van kracht zijn of eventueel via een eigen procesgang om overtreders tot de orde te roepen.
2. De docenten en onderzoekers uit eenzelfde wetenschapsdiscipline verenigen zich landelijk in een vakspecifieke beroepsvereniging die professionele ethische normen uitwerkt, publiceert, dissemineert en handhaaft. Disseminatie geschiedt door vorming en training van onderzoekers, docenten, promovendi en masterstudenten. Handhaving geschiedt door controle van de ethische normen en handavingsprocedures die binnen de onderwijsinstellingen van kracht zijn of eventueel via een eigen procesgang om overtreders tot de orde te roepen.

3. De instellingsbesturen zorgen op het gebied van onderwijs- en research-ethiek voor vorming en training van hun onderzoekers, docenten, promovendi en masterstudenten, voor goed functionerende handhavingmechanismes op faculteits- en instellingsniveau, en voor regelmatige verslaglegging betreffende de inspanningen in dezen.
4. De onderwijs- en onderzoeksprofessionals binnen de instellingen, faculteiten en vakgroepen (en hun vakbonden) bevorderen op het gebied van onderwijs- en research-ethiek de vorming en training van onderzoekers, docenten, promovendi, master- en bachelorstudenten, en zorgen voor mechanismes van *integere peer review* om professionele ethische normen te handhaven en overtreders tot de orde te roepen. Zij bevorderen dat dit geregeld wordt in een professioneel statuut.
5. Accreditatieorganen (zoals de NVAO) zien erop toe dat de instellingen en opleidingen werk maken van de professionele onderwijs- en onderzoeksethiek en zich eraan houden.
6. Zo nodig moet op het gebied van onderwijs- en research-ethiek vorming en training van onderzoekers, docenten, promovendi en masterstudenten dwingend worden voorgeschreven door de hogeronderwijs-wetgever.

Op deze aanbevelingen is niet veel aan te merken, behalve dan dat de auteurs te weinig aandacht besteden aan het spanningsveld tussen bedrijfsethiek (de integriteitscode voor werknemers) en professionele ethiek (de professionele beroepscode van de beroepsgroep). Naar mijn smaak kan men deze beter als twee afzonderlijke toetsingskaders behandelen. Weliswaar kunnen onderwijsinstellingen ernaar streven de beginselen van de professionele beroepsethiek in hun organisatie-ethiek te incorporeren, maar in wezen is het verschil onoverbrugbaar: moeten professionals het belang van de cliënt (hun student) of dat van de instelling (hun werkgever) vooropstellen? *Never the twains shall meet*. Professionals dienen ermee te leren leven dat ze (als in een Griekse tragedie) moeten schipperen tussen deze twee onderscheiden normen- en waardensystemen.

Om deze concluderende stelling nog eens te adstrueren, heb ik in onderstaande tabel een paar formuleringen uit de bedrijfsethiek van hogeronderwijsinstellingen samengebracht. Nogmaals: er is niets mis met deze beginselen. Ze zouden zelfs in een professionele beroepscode kunnen figureren, indien voorzien van mitsen en maren. Doch zo geïsoleerd als ze hier staan, passen ze niet in de professionele beroepsethiek.

Wes Holleman
ethische kroniek 4-3-2011
<http://www.onderwijsethiek.nl>

Code of Conduct Universiteit Utrecht ⁴	Wie werkt (...) aan de <i>Universiteit Utrecht</i> is loyaal aan de organisatie en zorgt ervoor dat het aanzien of de belangen van de Universiteit niet beschadigd worden.
Integriteitscode Erasmus Universiteit ⁵	Bestaande regels, procedures en voorschriften worden [door een professionele medewerker] naar de letter en geest nageleefd. Wanneer zich dilemma's voordoen, wordt hiermee op een professionele en integere wijze omgegaan.
Integriteitscode Haagse Hogeschool ⁶	[Medewerkers zijn betrokken:] Betrokkenheid vindt haar vertrekpunt in het feit dat wij een onderwijsorganisatie zijn: dat 'kleurt' de zorgvuldigheid waarmee wij met studenten en met elkaar willen omgaan. Het betekent dat we (...) ons zo gedragen dat we <i>De Haagse Hogeschool</i> niet benadelen dan wel onszelf ten koste van de hogeschool bevoorstellen. We melden situaties die de hogeschool mogelijk kunnen schaden bij onze leidinggevende; (...)

¹ http://www.insidehighered.com/views/2011/02/28/a_call_for_the_aaup_to_speak_out_on_ethical_misconduct_in_the_profession.

² <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=2203> (20/11/2010). De auteurs verwijzen naar een vonnis van het Amerikaanse Hooggerechts-hof in de zaak *Garcetti vs. Ceballos* (zie http://en.wikipedia.org/wiki/Garcetti_v._Ceballos).

³ <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=1911> (23/7/2010); <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=1919> (25/7/2010).

⁴ http://www.uu.nl/SiteCollectionDocuments/Dienst_Studentenservice/Code_of_Conduct_Universiteit_Utrecht.pdf.

⁵ <http://www.eur.nl/fileadmin/ASSETS/ieb/icode290605.pdf>.

⁶ http://portal.hhs.nl/xmsp/xms_itm_p.download_file?p_itm_id=33893.